

NAMN SOM VISAR PÅ HAMN- LASTAGE- OCH ANKARPLATSER.

För vinden skyddade hamnplatser med tillräckligt djup har sjölvfallet i alla tider varit eftersträvansvärda. Dessa har varierat med hänsyn till fartygens djupgående. En annan funktion som föllt utslaget i ännu högre grad är tillgången på acceptabelt dricksvatten. Ortnamn med funktionell betydelse blir då t ex namn som Vindhamn, Djupvik, Källvik, Brunnsvik (jfr även Källa hamn på Öland och Gotska Sandön . I Bohuslän kan emellertid namn på Käll- härledas från fågelnamnet tjäll= strandskata (får och isl tjaldur).

För vikingatida fartyg och mindre farkoster som kunde dras upp på land har placeringen i övrigt måhända mindre betydelse än för de mera djupgående fartygen. Emellertid krävdes även då en speciell förutsättning: stenfria sandstränder. Problemet berörs av bl a Almgren och Nylén. Vi får föreställa oss att båda typerna vid lastning och lossning ändå ändå sökte till naturliga tilläggsplatser där fartyget kunde ligga i djupt vatten tills proceduren avslutats.

Om lastning direkt från sådana naturliga 'kaj-'hällar vittnar förhistoriska och tidigmedeltida ortnamn på La(d)-av fvn hlad =lasta. De anförs av Wadstein vid Nevas utlopp i Finska viken. Ellmers åberopar samma härledning i namn som Lahelle vid Gokstad (möjligen är även Lahäll vid Stockholm aktuellt?). Det är att förmoda att Hella (Konungahälla), det äldsta namnet på Kungälv har en liknande bakgrund. Namn av denna typ kräver mycket noggranna studier för att accepteras. Ortnamnet Laholm kommer t ex av Lagaholm, 'holmen i Lagan.' I namn som Ladgrund (Lagrund) faller sig ordet lada naturligt som ursprung.

Detta gäller alltså vad Ellmers kallar "natürliche Felsterassen." Svårare är att spåra människogjorda kajanläggningar. Lindqvist tar i detta sammanhang upp sockennamnet Lärbro (Lethubro) på Gotland. Härledningen från 'ladbru=lastbrygga' avvisas emellertid på ett övertygande sätt av Olsson. Termen 'ladbru' återfinns även på runstenar som Rönby i Ed, Uppland och Södermanland nr 328 (Jäder). Termen motsvarar da 'ladebro=lastkaj.'

Om mindre tilläggsplatser kan namn på 'länning'=landningsplats' tala. Länna, bl a ett sockennamn i Roslagen, kan ha denna upprinnelse. Det har även nämnts som tänkbar härledning för de västsvenska namnen på -landa. Båtlänningar och båthus har diskuterats av bl a Stahre, speciellt kring namnet Kåksna i Stockholms skärgård och på Åland, samt av Modéer i kås-namn som Kåsvik, Hamnekås, Landbokås, Mjölkekås, Vinterkåserna, Kåseberga. Dessa namn förekommer i allra sydligaste Sverige upp till den södra delen av Kalmar län. Märkligt nog förekommer ett Kåsböle i Lövsånger i norra Västerbotten invid den gamla inlandsfarleden. Möjligen skulle kås- här kunna markera en släpsträcka? Måhända kan även namnen Hebberskåska och Römalskåska på Agön i Hälsingland vara besläktade med denna namntyp.

I faller Snäckhus i Burs finns enligt Olsson(1972) både ruin av båthus-typerna 'naust'el'hrof'enl Ellmers 1972 s 134-och båtlänning/släpsträcka upp till skjulet. En bakgrund i skjul för ledningsfartyg tänker sig Hafström(1949) i namnen Skepphus och Vikhus, Uppland.

Den största namngruppen av intresse vid kusten är emellertid utan tvekan namnen på Hamn- eller -hamn(en), minst 50 i övre Norrland, för hela Norrlandskusten över 200. Fiskehamnar är självfallet i majoritet, men även typen lastageplatser är talrik. Förändringar i hamnstrukturen i modern tid skildras av Layton för Norrlandskusten och Cederlund för norra Roslagen.

Andra namntyper av värde i sammanhanget är sådana på Last-, Ankar-, Moring-, Ring-, Krog-, Krögar-, Köp-, Köpmän-, möjligen även Salu-.

Ett säregt namn för Norrland är Korsmäss, även använt i sammansättningar. Korsmässmarknaden vid Härnön, senare Härnösand(1583), var det största temporära norrländska handelsevenemanget.

För namntypen Ring- vill jag bara anföra att den ofta hänsyftar på i flera fall intygad förekomst av järnringar i berget för förtöjning.

Samma gäller Moring-.

Namnen på Kalk(Kalkugns-)-med 18 norrländska belägg, Salt(c 10). Ved(4-5), Tjär(a)-, Kol-, Tegel(4-5)-, Malm(Gruv)- Järn-, Korn- Smör-(drittel)visar ofta på platser där varor av denna typ inskeppats eller utlastats. I några fall har de bevisligen kunnat beteckna att en fartygslast av det aktuella slaget gått i djupet just på denna plats, antingen genom förlisning eller dumpning. Exempelvis har tegellaster hamnat på botten vid två platser med namnet Tegelgrundet(i Tornedalen Tiilikrunni). Vid fiske har sedan stycken ur lasten upptagits i nät och grundet eller skäret härigenom fått sitt namn. Ytterligare en möjlighet är vrakgodsfynd(nämnt på lösfynd). För typen Korn- och Smör- och Tjär- anförs denna möjlighet i muntliga uppgifter. I många fall ligger emellertid också dessa orter i närheten av leder och hamnar. Som tidigare påpekats är läget av avgörande betydelse för tolkningen. Skären Saltbådarna(Saltbåden 1759/74)upptas av Ohlsson: "Då samtliga tre grund ligger nära fjärrseglingsleder är det kanske inte helt uteslutet att de fått sitt namn efter med salt lastade skutor som strandat där." Namn med likartad bakgrund på Malt finns hos Modéer.

I fråga om namnen på kalk- anför Karsten att några österbottniska belägg kunde sammanföras med dial adj'kalka=kal, ödslig.'

Namn på Salt(s)pann(Saltpannviken, Saltspannviken, Saltpannan)är ganska vanliga inom ett begränsat område i nedre Norrland, centrala Hälsingekusten, och kan visserligen vara ett likhetsnamn: lokaliteten har liknats vid en'saltpanna.' Dock anses i traditionen saltutvinning ha försiggått vid ännu existerande gråstensugnar vid Saltpanneviken i Rogsta socken. Uppgiften bör stå i samband med det stora saltbehovet i

fisket. Måhända har skiftande salthalter i Östersjön vid något tillfälle gjort saltutvinning möjlig och lönsam. Försök i denna riktning uppmuntrades tidvis från statligt håll (se Tegengren i Hist Tidskr f Finl 1934).

En vandringsvägen förbinder även Salt-namnen med förlisningar: så möjligen vid Saltsänket O Skelleftehamn/Rönnskär i Västerbotten.

Namnet Saltvik (Åland, Kalmar län) betecknar i samtliga fall hamn- och handelsplatser. I Ålands fall tycks man här ha påträffat betydande kulturlämningar från vikingatid, möjligen t o m de viktigaste inom området. Namnen skulle då kunna syfta på saltimport. Emellertid anser Andersson att saltnamnet tillkommit i motsättning till sötvatten på andra sidan ett ed. Hypotetiskt ställs dock även andra ortnamn i samband med saltimport: Sollefteå och Sollentuna.

I Söder förekommer namn på ankarplatser på Sätt (Sätteberget) - jfr begreppet ankarsättning och uttrycket 'att sätta ankar' hos Månsson under 1600-talet. Kustnamn på Stad-, -stad har samma betydelse: Båtsta, Skeppsta(d), Stadberga, Stadhöga.

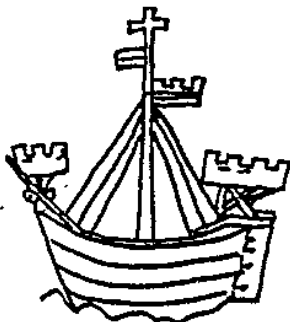
Huvuddelen av de äldsta sjömärkena kan antas ha visat vägen in till en hamn. De stora, lastdryga och djupgående, medeltidsfartygen kan ha krävt ordnade förhållanden med utprickade leder på vissa ställen. Eventuellt har både staden och stadnamnet Kalmar, i så fall i betydelsen 'kalmarna=sjökumlen' uppkommit som en följd av detta behov. Handeln i det vikingatida Kalmarsund förefaller ju vara spridd på åtskilliga mindre platser vid grunda åmynningar avpassade för mera lokala behov - medan bilden är en helt annan ett par, tre århundraden senare.

Huruvida Kors-namnen (se vidare sjömärken) kan ha syftat på sjömärken eller haft förbindelse med korståg=ledning (Korshamn) - annan betydelse är ju också föreslagen - är oklart.

Hänsyn måste i lokaliseringen av äldre hamnplatser vid havet även tas till äldre tiders transportvägar inne i land.

När i senare tid kronans (statens) behov och etablering tagit fart uppkommer vid hamnar även namn på t ex Kron- och Tull-.

Ur uppsats om marinarkeologisk inventering av Westerdahl (1978)

DANZIG slutet 1200-talet